

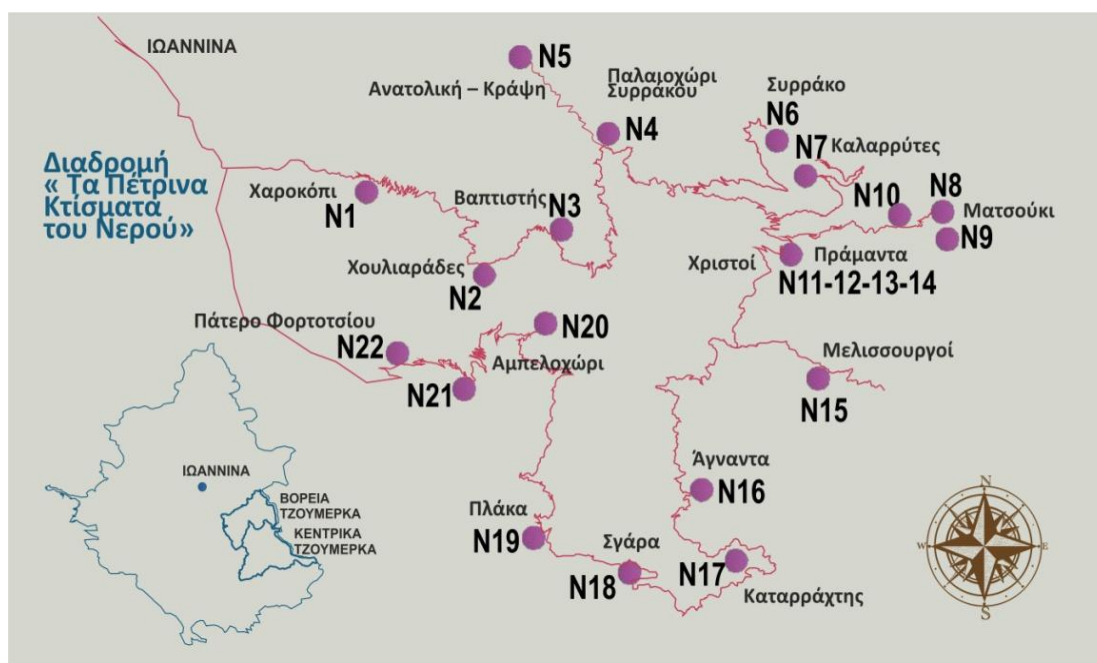
II. Τα Πέτρινα Κτίσματα του Νερού

Η Διαδρομή Τα Πέτρινα Κτίσματα του Νερού περιγράφει ένα πολιτισμικό μονοπάτι που ακολουθώντας το ο επισκέπτης εισάγεται στον κόσμο της προβιομηχανικής κοινωνίας, στις δομές της οικονομίας και της τεχνολογίας της. Η διαδρομή έχει ως κεντρικό θεματικό άξονα τα βιοτεχνικά κτίσματα που συνδέονται με την αξιοποίηση της δύναμης του νερού (νερόμυλους, νεροτριβές , μαντάνια, βρύσες, πηγές και καταρράχτες) αλλά και τα κτίσματα εκείνα που γεφύρωναν τις αντικριστές όχθες των ποταμών και διευκόλυναν την επικοινωνία, δηλαδή τα γεφύρια. Η διαδρομή αυτή μας δείχνει στην ουσία τη σχέση που ανέπτυξαν οι προβιομηχανικές κοινωνίες με το φυσικό περιβάλλον , τον τρόπο που ιδιοποιούνταν τους πόρους του και εξασφάλιζαν την επιβίωση και αναπαραγωγή τους. Στην ουσία αυτή η διαδρομή αναδεικνύει την αρμονική και διαλεκτική σχέση ανθρώπου και φύσης .

Στην περιοχή των Τζουμέρκων το άφθονο νερό συνιστά συστατικό και προσδιοριστικό στοιχείο του ορεινού τόπου. Τα δύο άλλωστε μεγάλα ποτάμια , ο Άραχθος και ο Αχελώος αποτελούν για τους Τζουμερκιώτες τα όρια του τόπου τους. Γενικότερα τα νερά των μεγάλων και των μικρότερων ποταμών (π.χ. του Χρούσια, του Καλαρρύτεκου, του Ματσουκιάτικου), οι πηγές, οι καταρράχτες αποτελούν σημείο αναφοράς για να προσδιορίσουν τόπους, δραστηριότητες, σχέσεις. Πλάι σε αυτά τα νερά οι κάτοικοι ανέπτυξαν, για την εξασφάλιση της επιβίωσης τους και της αυτάρκειάς τους σε αγαθά, βιοτεχνικά, μεταποιητικά κτίσματα που λειτουργούσαν με την δύναμή του νερού (νεροτριβές, μαντάνια, νερόμυλοι). Παράλληλα έχτιζαν τα κατεξοχήν κτίσματα του νερού, τα γεφύρια που ένωναν όχθες και διευκόλυναν τις σχέσεις επικοινωνίας. Η λαϊκή λατρεία και κουλτούρα έχει αναδείξει την Αγία Παρασκευή ως το ιερό πρόσωπο που καθαγιάζει, προστατεύει και διαχειρίζεται τους υδάτινους πόρους, κατανέμοντας την δυναμική τους με τρόπο που εξασφαλίζει σε όλα τα μέλη της κοινότητας και έξω από αυτήν τη δυνατότητα χρήσης αυτών των πολύτιμων πόρων.. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι περισσότεροι νερόμυλοι, μαντάνια, νεροτριβές, βρύσες της περιοχής, ήταν ιδιοκτησία μοναστηριών, εκκλησιών ή άλλων θρησκευτικών τόπων λατρείας. Οι τελευταίοι είναι αφιερωμένοι στην προστασία των νερών, την Αγία Παρασκευή που λατρεύεται ξεχωριστά στα περισσότερα χωριά των Τζουμέρκων . Στην πολιτιστική διαδρομή συμπεριλαμβάνονται οι τόποι λατρείας της Αγίας Παρασκευής (εκκλησίες, μοναστήρια) και έτσι προβάλλει ο πολιτισμικά καθορισμένος τρόπος της ισόνομης διαχείρισης και χρήσης των υδάτινων πόρων.

Τα Γεφύρια του τόπου αποτελούν ένα σχεδόν ξεχωριστό πολιτισμικό κεφάλαιο, καθώς η επιβίωση του ντόπιου πληθυσμού στο παρελθόν συναρτάται σε απόλυτο βαθμό με το χτίσιμο των γεφυριών. Ενώνοντας τις όχθες των ορμητικών ποταμών, τα Γεφύρια επιτρέπουν στον ντόπιο πληθυσμό τη μετακίνηση ανθρώπων, κοπαδιών και προϊόντων, τη διεξαγωγή επίσης των ζωτικών εμπορικών δραστηριοτήτων. Τα Γεφύρια, μια θαυμαστή παρέμβαση του ανθρώπου στον ορεινό όγκο αναδεικνύονται σε σύμβολα επικοινωνίας, και συνεργασίας με άλλες κοινωνίες ή μεταξύ των όμορων κοινοτήτων. Αφηγούνται ιστορίες διαφορετικών εποχών, έχοντας διαδραματίσει κάθε φορά σπουδαίο ρόλο στην εξέλιξή τους.

Τόσο στην περίπτωση των γεφυριών, όσο και σε αυτή των βιοτεχνικών κτισμάτων, χορηγοί τους υπήρξαν είτε εύποροι άνθρωποι του τόπου, είτε τα εκκλησιαστικά ιδρύματα, είτε, οι κάτοικοι των κοινοτήτων που συμμετείχαν ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση στην δαπάνη. Σε κάθε περίπτωση, εξασφαλιζόταν σε μεγάλο βαθμό, ιδιαίτερα στην περίπτωση που το κτίσμα ανήκε στην εκκλησία μια καλή διαχείριση, ώστε να ωφελείται στο σύνολό της η τοπική κοινωνία.

N1 Χαροκόπι, Γέφυρα του Τσίμοβου και τα ερείπια του παλιού Γεφυριού Τσίμοβου, **N2** Χουλιαράδες, [Μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής](#), **N3** Βαπτιστής, Νερόμυλος, Νεροτριβή και Γεφύρι, **N4** Παλαιοχώρι Συρράκου, Ιερά Μονή Αγίας Παρασκευής, **N5** Ανατολική – Κράψη, Γεφύρι Παπαστάθη, **N6** Συρράκο, Συγκρότημα παλιών Μύλων, **N7** Καλαρρύτες, Γεφύρι της Κουιάσας, **N8** Ματσούκι, Ιερός Ναός Αγίας Παρασκευής, **N9** Ματσούκι, Βιοτεχνικό συγκρότημα Νερόμυλου-Νεροτριβής-Μαντανιού, **N10** Ματσούκι, Γεφύρι του Σταφυλά, **N11** Χριστοί, **N12** Πράμαντα, Η Βρύση του Αράπη, **N13** Πράμαντα, Ιερός Ναός Αγίας Παρασκευής, **N14** Πράμαντα, Βιοτεχνικό συγκρότημα, **N15** Μελισσουργοί, Ιερά Μονή Αγίας Παρασκευής, **N16** Άγναντα, Νερόμυλος, Νεροτριβή και Μαντάνι, **N17** Καταρράχτης, Νερόμυλοι, Νεροτριβές και Μαντάνια, **N18** Σγάρα, Νερόμυλος, **N19** Πλάκα, Γεφύρι της Πλάκας, **N20** Αμπελοχώρι, Ιερός Ναός Αγίας Παρασκευής, **N21** Αμπελοχώρι, Γεφύρι της Πολιτσάς, **N22** Πάτερο Φορτοσίου, Ιερός Ναός Αγίας Παρασκευής

Με αφετηρία τα Ιωάννινα ξεκινούμε για να διανύσουμε το πολιτισμικό μονοπάτι των Πέτρινων Κτισμάτων του Νερού, με πρώτο σταθμό την Γέφυρα του Τσίμοβου και τα ερείπια του παλιού Γεφυριού Τσίμοβου **(N1)**. Η παλιά γέφυρα, από την οποία σήμερα σώζονται μόνο κάποια ερείπια βρισκόταν κάτω από το χωριό Χαροκόπι στη θέση Τσίμοβο όπου μέχρι το 1930 μόνο μια ξύλινη γέφυρα έδινε την δυνατότητα στους κατοίκους να περνούν τον ποταμό. Έπειτα, υπό την επίβλεψη του γερμανού μηχανικού Waykman κατασκευάστηκε στα 1930 μια κρεμαστή μεταλλική γέφυρα που διευκόλυνε την μετακίνηση των ανθρώπων και των κοπαδιών τους καθώς νωρίτερα η στάθμη των νερών εμπόδιζε τα ζώα να περάσουν στην απέναντι όχθη. Η γέφυρα αυτή ανατινάχτηκε από τους Γερμανούς το 1945 κατά την αποχώρηση τους από την περιοχή. Στη θέση της οι κάτοικοι έφτιαξαν μια πρόχειρη κατασκευή (λυσιά) χρησιμοποιώντας χοντρά συρματόσχοινα που τα άκρα τους ήταν δεμένα στις δυο όχθες και συνδέονταν μεταξύ τους με χοντρά σίδερα σε σχήμα ανεστραμμένου Π . Το κατάστρωμα του γεφυριού που στηριζόταν στα τρία κάτω συρματόσχοινα στρωνόταν με λίγα χοντρά ξύλα που δένονταν στα συρματόσχοινα. Το 1974 ο στρατός εγκατέστησε στο σημείο αυτό μια σιδερένια γέφυρα τύπου Μπέλευ που ως σήμερα εξυπηρετεί τους διερχόμενους.

Μετά το Χαροκόπι διερχόμαστε από το χωριό Πετροβούνι για να συναντήσουμε τον αμέσως επόμενο σταθμό της διαδρομής που βρίσκεται στο χωριό Χουλιαράδες. Στον οικισμό αυτό γνωρίζουμε από μαρτυρίες ότι οι υδάτινοι πόροι είναι λιγοστοί. Ωστόσο νερά από την ευρύτερη περιοχή κάλυπταν παλαιότερα τις ανάγκες των ανθρώπων του χωριού. Στους περιορισμένους υδάτινους πόρους έστεκε φύλακός τους και δίκαιος κατανεμητής τους η Αγία Παρασκευή που στη χάρη της είναι αφιερωμένο το ομώνυμο Μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής(N2). Στην κορυφή του λόφου με το υπέροχο δάσος και πάνω από τον Άραχθο ποταμό, πολύ κοντά στην κεντρική πλατεία του χωριού, βρίσκεται η Ιερά Μονή. Η ίδρυση της χρονολογείται στα 1745. Πρόκειται για τρίκλιτη βασιλική με δύο εσωτερικούς τρούλους. Το καμπαναριό της κτίστηκε το 1899.

Ενδεικτικές της τοπικής διαχείρισης των νερών είναι οι δημόσιες βρύσες του χωριού όπως αυτή του Διάκου, της Λεμονιάς και Ράγκα καθώς και τα πηγάδια του Β. Σόντη, Ε. Καλογιάννη και Αν. Καλογιάννη που αποτελούν δείγματα και μαρτυρίες της δημόσιας διαχείρισης των λιγοστών υδάτινων πόρων. Οι κάτοικοι άλλωστε αναζητώντας λύσεις καλύτερης διαβίωσης κατέβαιναν, ειδικά τους χειμώνες, κοντά στο ποτάμι όπου έβρισκαν καλύτερους όρους για την επιβίωσή τους. Δείγματα επίσης αποτελούν οι νερόμυλοι Ντριάνεβας και Κοροβέσιου.

Το χωριό, που σήμερα αριθμεί περίπου 140 μόνιμους κάτοικους, στο παρελθόν αποτελούσε σημαντική διοικητική έδρα των Τζουμέρκων. Φημισμένοι υπήρξαν οι κτιστάδες του χωριού έως και τα μέσα του περασμένου αιώνα, η τέχνη των οποίων έφτασε σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Το χωριό μας δίνει αρκετά δείγματα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, ανάμεσα μπορούμε να αναζητήσουμε τα εξής: Οικία Βουρλόκα, Οικία Γιαννηκώστα, Οικία Στάμου, Οικία Καρακώστα, Οικία Τσίρκα και Οικία Τσίκου. Επίσης Το φυσικό περιβάλλον κερδίζει πάντα τον θαυμασμό του επισκέπτη. Κοντά στο χωριό, πίσω από την κορυφή Λάπατα (η κορυφή είναι σε υψόμετρο 1333 μέτρων με εκπληκτική θέα) ανακαλύπτουμε ένα υπεραιωνόβιο αυτοφυές ελατόδασος.

Προχωρούμε για το χωριό Βαπτιστής. Κάποτε η ονομασία του χωριού ήταν Γκούρα και μετονομάστηκε σε Βαπτιστής το 1927. Εκεί, στη θέση Μουσιάρα κατά την είσοδο στο χωριό θα συναντήσουμε τον παραδοσιακό νερόμυλο του Αγίου Ιωάννη, την νεροτριβή και ακριβώς δίπλα το γεφύρι. **(N3)** Το μονότοξο Γεφύρι, που είναι σε πολύ καλή κατάσταση, ενώνει τις όχθες του Καλαρρυτικού ποταμού.

Έπειτα, επιστρέφουμε προς το χωριό Πετροβούνι και συνεχίζουμε για το Παλαιοχώρι Συρράκου. Εκεί μετά από μια μάλλον κοπιαστική διαδρομή μέσα στην Τζουμερκιώτικη φύση των 60 λεπτών περίπου, συναντούμε για ακόμη φορά την Αγία Παρασκευή, Μοναστήρι του 18^{ου} αιώνα. Στη θέση Χαλάσματα είναι χτισμένη η Ιερά Μονή Αγίας Παρασκευής **(N4)**. Πιο συγκεκριμένα, με κατεύθυνση προς το Συρράκο, περνώντας την πηγή του Αγίου Γεωργίου μέσα στα έλατα, συναντούμε ένα μονοπάτι που αρχίζει λίγο μετά το χωριό. Το Μοναστήρι, που είναι σχεδόν άγνωστο και μάλλον εγκαταλελειμμένο, το συναντούμε σε μια ώρα περίπου. Σήμερα σώζεται κατά βάση το καθολικό της Μονής με πρόναο, κυρίως ναό και δύο εσωτερικούς τρούλους. Αξιόλογες είναι οι αγιογραφίες βυζαντινής τεχνοτροπίας, που χρονολογούνται στα 1878.

Στο χωριό, μπορούμε να δούμε τις δύο πέτρινες βρύσες, στην κεντρική πλατεία και στον συνοικισμό Τρίκκα. Επίσης, τον νερόμυλο του Κουτρούμπα. Σήμερα οι κάτοικοι του χωριού είναι περίπου 66. Μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν ασχολούνταν σε μεγάλο βαθμό με την γεωργία και την οικόσιτη κτηνοτροφία. Το ποτάμι, ο Άραχθος αποτελούσε πάντα μέρος της καθημερινότητας τους ενώ πολλοί από αυτούς είχαν και έχουν ιδιοκτησίες που βρέχονται από τον ποταμό. Η έντονη επαφή με το ποτάμι, που συχνά ήταν ορμητικό και επικίνδυνο λόγω των μεγάλων βροχοπτώσεων, ήταν μονόδρομος. Ακολουθώντας το ποτάμι ένας απαιτητικός και επίμονος ταξιδευτής θα μπορούσε να φτάσει στο [Γεφύρι του Παπαστάθη](#), στο αγέρωχο τετράτοξο γεφύρι που ενώνει τις όχθες του Αράχθου κάτω από τα χωριά Ανατολική – Κράψη. Το εξαιρετικό αρχιτεκτονικά Γεφύρι Παπαστάθη **(N5)** ήταν μάλλον

υποχρεωτικά ο δρόμος για τα Γιάννενα στο παρελθόν. Σήμερα όμως, είναι προτιμότερο αν επιθυμεί κανείς να πάει εκεί και να το διασχίσει, να πάρει το δρόμο από Παλαιοχώρι προς Ανατολική – Κράψη και από εκεί να κατέβει στο ποτάμι.

Το γεφύρι Παπαστάθη με μήκος 150 μέτρα και ύψος που φθάνει τα 10-15 μέτρα συνδέει τις όχθες του Αράχθου στο ύψος των χωριών Δρίσκος-Ανατολική Κράψη. Οφείλει την ονομασία του στον ηγούμενο της μονής Βύλιζας Αγάπιο ή Παπαστάθη ο οποίος διέθεσε στα 1746 175 ενετικά φλουριά και άλλα 175 τα γειτονικά χωριά για να χτιστεί το γεφύρι. Μέσω του γεφυριού αυτού επικοινωνούσαν οι κάτοικοι των Β.Δ. Τζουμέρκων μέχρι το 1932 όποτε και κατασκευάστηκαν οι σιδερένιες γέφυρες στο Τσίμοβο και στου Γκόγκου.

Από τον οικισμό του Παλαιοχωριού προχωρούμε για το χωριό Συρράκο που στέκεται στην άκρη του γκρεμού, πάνω ακριβώς από το φαράγγι. Ο ποταμός Χρούσιας κυλάει ανάμεσα από τα χωριά Συρράκο και Καλαρρύτες και είναι παραπόταμος του Καλαρρυτικού. Ακολουθώντας ο επισκέπτης το παλιό μονοπάτι που ενώνει τα δυο χωριά, μια δύσκολη πεζοπορική διαδρομή περίπου 1,5 ώρας, μπορεί να επισκεφτεί ένα συγκρότημα παλιών μύλων **(N6)** και τους υπέροχους καταρράχτες. Το συγκρότημα των νερόμυλων αποτελούνταν από τρεις μύλους, δύο από τους οποίους λειτουργούσαν κανονικά έως και το 1970. Ο βορειότερος μύλος χρησιμοποιούταν ως νεροτριβή και μαντάνι. Το 1980 υπέστησαν ζημιές. Σήμερα έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες για την ανακατασκευή τους. Δυστυχώς, ο τρίτος μύλος καταστράφηκε το 1821 όταν οι κάτοικοι του χωριού επαναστάτησαν εναντίον των Τούρκων. Πρόκειται για μια διαδρομή που απευθύνεται σε τολμηρούς, με απότομα σημεία και ανηφόρες.

Λίγο παραπάνω από την υπέροχη πλατεία του χωριού με τα πλατάνια, στην θέση Γκούρα βρίσκουμε μια κεντρική βρύση με θολωτή στέγη που είναι φτιαγμένη από ένα ειδικό είδος ελαφρόπετρας. Από την θέση της αλλά και τις αφηγήσεις μπορούμε να συμπεράνουμε ότι σίγουρα υπήρξε κάποτε ο πυρήνας του οικισμού. Σύμφωνα με την παράδοση, στην συγκεκριμένη πηγή βρέθηκε η εικόνα του Αγίου Νικολάου που είναι ο προστάτης και πολιούχος του χωριού, στον οποίο αφιερώνεται η κεντρική εκκλησία του χωριού ήδη από τον 17^ο αιώνα. Στο Συρράκο συναντούμε αξιόλογα δείγματα της τοπικής αρχιτεκτονικής. Ένα από αυτά είναι το Μουσείο Κώστα Αυδίκου, σπίτι της Ερμηνείας Φωτιάδου, εγγονής του εμπόρου Κώστα Αυδίκου. Λαογράφος η ίδια, δώρισε στην κοινότητα το αρχοντικό στο οποίο φιλοξενείται μια αξιόλογη λαογραφική συλλογή. Επίσης, το πατρικό σπίτι του ποιητή Κώστα Κρυστάλλη έχει μετατραπεί στο Μουσείο Κώστα Κρυστάλλη όπου εκτίθενται προσωπικά αντικείμενα, αντικείμενα του καθημερινού βίου

των κατοίκων ενώ λειτουργεί και βιβλιοθήκη. Το Οικοτροφείο που βρίσκεται δίπλα στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου, καθώς και το Παλιό Σχολείο εκεί κοντά, σήμερα λειτουργούν ως ξενώνες. Ταυτόχρονα αποτελούν υπέροχα αρχιτεκτονικά δείγματα, μαρτυρώντας μας την ζωή των παιδιών όταν οι γονείς τους αναγκαζόταν να φύγουν για τα βοσκοτόπια.

Αφήνοντας πίσω μας το τόσο πλούσιο πολιτισμικά Συρράκο συνεχίζουμε για το δίδυμο χωριό, τους Καλαρρύτες. Χτισμένο ακριβώς αντικριστά από το Συρράκο, αποτελεί τόπο σπουδαίων ανθρώπων που με την τέχνη τους κρατούν ως και σήμερα ζωντανές μνήμες και παραδόσεις. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα όλων, οι αργυροχρυσόχοι. Αν και σήμερα, δυστυχώς δεν υπάρχει κανένα εν λειτουργία εργαστήριο, ωστόσο σπουδαίους τεχνίτες από την περιοχή συναντάμε στα Ιωάννινα.

Στους Καλαρρύτες ανακαλύπτουμε αρκετά βιοτεχνικά μνημεία. Οι βρύσες του χωριού είναι οι εξής: η Παράσχη που είναι στεγασμένη βρύση με τρούλο , η Γκούρα στο κέντρο της πλατείας όπως και στο Συρράκο, η Τζάμινα, η Τσόρα και η Μπαργιάννη. Νερόμυλους συναντούμε στη θέση Ραφτάνη των Καλαρρυτών , φερόμενη ως ιδιοκτησία του Αγίου Νικολάου Καλαρρυτών, καθώς επίσης και στις θέσεις Τσόρα και Μπαϊκούσι. Ο πολύ παλιός Ναός του Αγίου Νικολάου χρονολογείται στο 1480 και πρόκειται για μια μεγάλη τρίκλιτη βασιλική εκκλησία με πολύ ψηλό τρούλο. Τα εκκλησιαστικά σκεύη που φυλάσσονται εκεί, αντικείμενα μεγάλης πολιτισμικής αξίας αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της τέχνης των καλαρρυτινών αργυροχρυσόχων. Πριν επισκεφτούμε το Γεφύρι της Κουιάσας (**N7**), ένα υπέροχο δείγμα λαϊκής αρχιτεκτονικής, η περιπλάνηση το χωριό μας οδηγεί στην λαογραφική συλλογή που φιλοξενείται στην Οικία Γκολφινόπουλου, καθώς επίσης και σε διάφορα κτίρια που αποτελούν τυπικά δείγματα της τοπικής αρχιτεκτονικής. Ανάμεσά τους είναι: το παλιό Δημοτικό Σχολείο, η Οικία Κασαρία, η οικία Φασούλα, η Οικία Κωσταδήμα, η Οικία Μπαζάκη, η Οικία Πατούνη και η Οικία Ραφάνη.

Στην τοποθεσία Κουιάσα βρίσκεται θεμελιωμένο μέσα στον βράχο το γεφύρι που ενώνει τις όχθες του ορμητικού Χρούσια, παραπόταμου του Αράχθου. Οι χτίστες του γεφυριού μας είναι δυστυχώς άγνωστοι αν και γνωρίζουμε ότι χορηγοί για την ανοικοδόμηση του ήταν κάποιοι εύποροι κάτοικοι των Καλαρρυτών. Χρονολογείται στα 1800 και πρόκειται για μονότοξο γεφύρι με βοηθητικό τοξωτό άνοιγμα. Το συναντούμε κοντά στον δρόμο που ανηφορίζει για τους Καλαρρύτες, αφήνοντας το αυτοκίνητο και ακολουθώντας ένα ευδιάκριτο μονοπάτι. Κοντά στο γεφύρι μπορούμε να δούμε τον αναπαλαιωμένο νερόμυλο.

Το χωριό Ματσούκι είναι ο επόμενος σταθμός στον οποίο θα ανακαλύψουμε σπουδαία παλιά βιοτεχνικά κτίσματα του νερού. Συναντούμε εδώ ακόμη μία φορά, την εκκλησία της Αγίας Παρασκευής (**N8**) προστάτιδας των νερών, δίπλα στο Δημοτικό Σχολείο του χωριού, στις αίθουσες του οποίου φιλοξενείται μια σπουδαία συλλογή εικόνων του Μοναστηριού της Βύλιζας. Το Μοναστήρι του χωριού και εορτάζει στις 26 Ιουλίου όπου ακολουθεί παραδοσιακό γλέντι με πλήθος επισκεπτών και ντόπιων να τιμούν την μνήμη της προστάτιδας και πολιούχου του χωριού Αγίας Παρασκευής. Η εκκλησία στο παρελθόν βρισκόταν στο κέντρο το χωριού και γνωρίζουμε από μαρτυρίες ότι είχε ανοικοδομηθεί ιδιαίτερος παλιά και ότι την χαρακτήριζαν οι πλούσιες τοιχογραφίες. Όμως ο καταστροφικός σεισμός του 1967 κατέστρεψε ολοσχερώς τον ναό και ανάγκασε τους κατοίκους να χτίσουν μια καινούρια που να τιμά την προστάτιδα των νερών.

Επίσης κοντά στην εκκλησία είναι υπάρχει μια βρύση στην θέση Φασόνη. Στην είσοδο του χωριού στην θέση Καμίλι μπορούμε να θαυμάσουμε τον επιβλητικό καταρράκτη των 45 μέτρων, ενώ στην θέση Καλουτά βρίσκουμε μια ακόμη βρύση. Ακριβώς από κάτω από την πλατεία με την υπέροχη θέα συναντούμε ένα τυπικό βιοτεχνικό συγκρότημα Νερόμυλου-Νεροτριβής-Μαντανιού (**N9**) που βρίσκεται σε πλήρη λειτουργία. Ένα υπέροχο παράδειγμα της προ-βιομηχανικής καθημερινότητας που μας ενώνει το παρελθόν και το παρόν του ντόπιου πληθυσμού. Τα νερά του ποταμού αναγκάζουν τις μύλοπετρες του μύλου (που είναι αναπαλαιωμένος) να γυρίσουν ενώ στην νεροτριβή (ή αλλιώς ντιστρέλα) πλένονται ρούχα και στρωσίδια. Στο παρελθόν εκεί έριχναν στα υφαντά, ώστε να φουσκώσει το μαλλί και να σκληρύνουν. Το μαντάνι κινείται με τεχνητό καταρράκτη και είναι ένα είδος ξύλινου μηχανισμού στο οποίο οι κάτοικοι έριχναν τα υφαντά πριν αυτά φτάσουν στο ράφτη για να χτυπηθούν και να πάρουν τις κατάλληλες διαστάσεις.

Επίσης, Γεφύρι του Σταφυλά (**N10**) είναι ένα ακόμη πολιτισμικό μνημείο που μας μαρτυρά την ανάγκη των κατοίκων να εξημερώσουν τον ορεινό όγκο και να διευκολύνουν κάπως την καθημερινότητά τους. Πρόκειται για ένα πέτρινο μονότοξο γεφύρι με χαμηλό στηθαίο. Ενώνει τις όχθες του Καλαρρυτικού ή αλλιώς το Ματσουκιώτικο ρέμα. Η ονομασία του σύμφωνα με την λαϊκή παράδοση προέρχεται από μια ιστορία που αφορά στον σκοτωμό ενός κλέφτη σε παρακείμενη σπηλιά. Πριν φτάσουμε στο χωριό υπάρχει πινακίδα που μας οδηγεί στο γεφύρι.

Σημείο αναφοράς για το χωριό του Ματσουκίου υπήρξε και είναι σήμερα η Ιερά Μονή Ευαγγελισμού της Θεοτόκου Βύλιζας με το πολύτιμο μουσείο της. Χτισμένη στο νοτιοδυτικό άκρο του βουνού Κριθάρια, ο επισκέπτης αγναντεύει την θέα πάνω από την ένωση τριών παραπόταμων του Αράχθου. Το μοναστήρι ιδρύθηκε στους μεσοβυζαντινούς χρόνους όμως η σημερινή μορφή του κτιριακού συγκροτήματος ανάγεται στα τέλη του 17^{ου} αιώνα. Στην μονή φιλοξενήθηκε μια πολύ αξιόλογη βιβλιοθήκη με αρκετά χειρόγραφα του 14^{ου} και 15^{ου} αιώνα, κάποια από τα οποία φυλάσσονται σήμερα στο Ματσούκι. Το Μουσείο ιδρύθηκε με πρωτοβουλία της μοναστηριακής επιτροπής για να συντηρηθούν και να φιλοξενηθούν οι εξάισιες εικόνες της Μονής που χρονολογούνται από τον 16^ο έως και τον 19^ο αιώνα. Αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της αξιόλογης μεταβυζαντινής ζωγραφικής.

Αφήνουμε πίσω οδικά το Ματσούκι, αν και η εικόνα της πολιτισμικής αυτής κληρονομιάς αποτυπώνεται έντονα σε κάθε επισκέπτη, και προχωρούμε για τον συνοικισμό των Πραμάντων που αποτελεί έναν σημαντικό προορισμό στο πολιτιστικό μας ταξίδι. Λίγο πριν από τα Πράμαντα σταματούμε στο χωριό Χριστοί για να συναντήσουμε ακόμη ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της τοπικής προβιομηχανικής οργάνωσης των Τζουμέρκων. Στους Χριστούς, εκτός από τον παραδοσιακό νερόμυλο στην θέση Γατσέλου **(N11)** βρίσκουμε το πηγάδι του Γεωργίου Αντώνη (ένα προ-βιομηχανικό σύστημα της καθημερινότητας των ντόπιων) και ανακαλύπτουμε ότι οι Χριστοί αποτέλεσαν την αφετηρία για τον πολυσήμαντο συνοικισμό των Πραμάντων που αναπτύχθηκε εκεί περίπου τον 15^ο αιώνα από μέτοικους κτηνοτρόφους των Χριστών. Στην έξοδο του χωριού με κατεύθυνση τα Πράμαντα θα βρούμε το δίτοξο Γεφύρι των Χριστών το οποίο ενώνοντας τις όχθες του Καλαρρυτικού ποταμού, γεφυρώνει το Μελλισουργιώτικο ρέμα και άρα τους Χριστούς με τα Πράμαντα, που είναι και η επόμενη στάση μας.

Τα Πράμαντα ή αλλιώς η Πράμαντα είναι ένας ζωντανός οικισμός που αριθμεί περίπου 1500 μόνιμους κατοίκους, ένα σημαντικό νούμερο σε σχέση με τα γύρω χωριά. Χτισμένο σε υψόμετρο 840 μέτρων στους πρόποδες της κορυφής Στρογγούλα, πλαισιώνεται από τους διπλανούς συνοικισμούς Χριστών και Τσόπελας. Φτάνουμε στην κεντρική πλατεία του χωριού που τυπικά στην περιοχή, ομορφαίνει από τον ίσκιο ενός υπεραιώνobiου πλάτανου και από την παρουσία μιας παλιάς ιστορικής βρύσης με την ονομασία Αράπης **(N12)** (χαρακτηριστική είναι η μορφή από την οποία τρέχει το νερό η οποία αποδίδεται στην περίοδο της Τουρκοκρατίας όπου κάποιος στεκόταν εκεί και συγκέντρωνε τον φόρο υποτέλειας). Συναντούμε και πάλι την προστάτιδα των νερών Αγία Παρασκευή, αφιερωμένος στην οποία είναι ο Ιερός Ναός Αγίας Παρασκευής **(N13)** που χρονολογείται

στον 16^ο αιώνα, στην κεντρική πλατεία. Συνάμα, βρίσκεται και η πέτρινη βρύση της εκκλησίας. Στο χωριό ανακαλύπτουμε τα δύο πηγάδια του Γιώργου Γ. Παππά και του Βασίλη Μάργαρη ενώ μπορούμε να εξερευνήσουμε την τοπική αρχιτεκτονική αναζητώντας τα εξής παλιά σπίτια: Οικία Βουρλόκα, Οικία Γιαννηκώστα, Οικία Στάμου, Οικία Καρακώστα, Οικία Τσίρκα, Οικία Τσίκου.

Το ενδιαφέρον της πολιτισμικής διαδρομής στα Πράμαντα εστιάζεται στο βιοτεχνικό συγκρότημα του χωριού **(N14)** (αποτελείται από νερόμυλο, νεροτριβή και μαντάνια και ανήκει στους αδερφούς Τσακσίρα) και στην λατρεία των ντόπιων προς την Αγία Παρασκευή που την συναντούμε και στους Μελισουργούς ή ακριβέστερα ανάμεσα στα δύο χωριά. Πρόκειται για την Ιερά Μονή Αγίας Παρασκευής **(N15)**. Την βρίσκουμε λίγο πιο έξω από το χωριό, στον δρόμο προς τους Μελισουργούς, χτισμένη πάνω σε έναν μικρό λόφο. Η Μονή έχει φρουριακό χαρακτήρα ενώ η κεντρική εκκλησία είναι μία μεγάλη τρίκλιτη βασιλική με τέσσερις κολώνες σε κάθε σειρά. Το αξιοπρόσεχτο τέμπλο της περιλαμβάνει εικόνες ιστορημένες το 1839, η χρονολογία δηλαδή που οι εικόνες μεταφέρθηκαν στην Μονή από μια μικρή εκκλησία της Αγίας Παρασκευής με την ονομασία Μεγάλη Βρύση, η οποία προϋπήρχε στον προκείμενο χώρο της Ιεράς Μονής. Στην είσοδο εξωτερικά της Μονής βλέπουμε τον σκαλισμένο σταυρό με χρονολογία 1876.

Προς τιμή της Αγίας Παρασκευής που εορτάζεται στις 26 Ιουλίου , στα Πράμαντα διοργανώνεται κάθε χρόνο τριήμερο ή ακόμη και τετραήμερο παραδοσιακό πανηγύρι. Το απόγευμα της 27^{ης} Ιουλίου λαμβάνει χώρα στην κεντρική πλατεία του χωριού το έθιμο του χορευτικού δρώμενου «καγκελάρι». Πριν αφήσουμε πίσω τα Πράμαντα μπορούμε να επισκεφτούμε το 270 μέτρων σπήλαιο με το όνομα Ανεμότρυπα με λίμνες, σταλαγμίτες και σταλακτίτες. Ένα υπέροχο φυσικό φαινόμενο που ανακαλύφθηκε μόλις το 1960.

Οι Μελισουργοί είναι ένα υπέροχο μικρό χωριό που αξίζει να επισκεφτούμε έπειτα από την Μονή της Αγίας Παρασκευής. Πέτρινα σπίτια, βρύσες με τρεχούμενα νερά και η πηγή Αγκάιξ, σήμα κατατεθέν του χωριού εφόσον από αυτήν εμφιαλώνεται ένα πασίγνωστο, πανελλαδικά δημοφιλές επιτραπέζιο νερό. Η κεντρική πλατεία του χωριού σκιάζεται από τα μεγάλα πλατάνια ενώ δίπλα βρίσκουμε τον Ιερό Ναό Αγίου Νικολάου(1778).

Αφήνουμε πίσω μας τους Μελισουργούς και τα Πράμαντα με κατεύθυνση τον συνοικισμό των Αγνάντων διερχόμενοι από το χωριό Κτιστάδες. Εδώ, μπορούμε να κάνουμε μια σύντομη στάση για να ανακαλύψουμε την όμορφη πλατεία την βρύση, με την εκκλησία

του Αγίου Νικολάου, τον Ιερό Ναό Αγίας Παρασκευής, την βρύση στα Βίλια και την βρύση του Ρωμανού. Χαρακτηριστική μέρα για το χωριό είναι η 26^η Ιουλίου που τιμάται η μνήμη της Αγίας Παρασκευής με το παραδοσιακό πανηγύρι. Επίσης μπορούμε να επισκεφτούμε το Λαογραφικό μουσείο και έπειτα να προχωρήσουμε για τα Άγναντα.

Ο συνοικισμός των Αγνάντων αποτελείται από διάφορα χωριά με κεφαλοχώρι τα Άγναντα που βρίσκονται σε υψόμετρο 700 μέτρων. Με πρώτη την Αγία Παρασκευή που εορτάζεται πανηγυρικά στο χωριό 25 με 27 Ιουλίου, στα Άγναντα συναντούμε πολλές εκκλησίες. Κάποιες από αυτές είχαν στην ιδιοκτησία τους συγκροτήματα νερόμυλων, νεροτριβών και μαντανιών. Σώζεται το βιοτεχνικό συγκρότημα νερού που είναι ιδιοκτησία της εκκλησίας στον Προφήτη Ηλία **(N16)**.

Σημαντικό είναι ότι μπορούμε να βρούμε μια ακόμη εν λειτουργία νεροτριβή (νιστρέλα) να πλένει στρωσίδια και κουβέρτες των ντόπιων ή κατοίκων γύρω περιοχών. Ο χείμαρρος Αγναντίνης χωρίζει το χωριό σε δύο γειτονίες, στον πάνω και κάτω μαχαλά.

Στα Άγναντα ευδοκμεί μια αξιόλογη πρωτοβουλία το Μουσείο Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Τζουμέρκων το οποίο έχει διασώσει και μας εκθέτει πολυσήμαντο Λαογραφικό υλικό αναφορικά με την καθημερινότητα των ντόπιων, τις ασχολίες και τα αντικείμενα του βίου τους. Συνεχίζουμε για το μαγευτικό χωριό Καταρράχτης.

Μέρος της γοητείας του χωριού είναι το όνομά του που προέρχεται από τους δύο δίδυμους ορμητικούς καταρράχτες με μέγιστο ύψος πτώσης τα 90 μέτρα στην θέση Σιώποτο (λίγο πιο ψηλά από το χωριό) που γεμίζουν με το βουητό τους τον αέρα. Το χωριό, είναι χτισμένο σε υψόμετρο 800 μέτρων. Η προσοχή μας εδώ εστιάζεται στην Ιερά Μονή Αγίας Αικατερίνης και στον Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Και οι δύο εκκλησίες έχουν στην ιδιοκτησία τους νερόμυλους, νεροτριβές και μαντάνια. Το χωριό έχει δύο ολοκληρωμένα βιοτεχνικά συγκροτήματα και τα δύο κηρυγμένα μνημεία **(N17)**. Το ένα ανήκει στην Ιερά Μονή Αγίας Αικατερίνης και το άλλο στον Ιερό Ναό Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Μια από τις δύο νεροτριβές βρίσκεται σε πλήρη λειτουργία με τους ντόπιους να πλένουν ρούχα και στρωσίδια.

Η Μονή της Αγίας Αικατερίνης Ιδρύθηκε το 1730 και ανακατασκευάστηκε εκ θεμελίων το 1827. Ο κύριος ναός είναι πλακοσκέπαστος, στον τύπο της τρίκλιτης θολωτής βασιλικής χωρίς τρούλο, με ενσωματωμένο κωδωνοστάσιο. Αξιοπρόσεχτο είναι το ξυλόγλυπτο τέμπλο και η εικόνα της αγίας Αικατερίνης, η οποία καλύπτεται με αργυρή επένδυση που τοποθετείται στο 1820, αποτελεί ένα υπέροχο έργο Καλαρρυτινών μαστόρων του ασημιού.

Ο ευεργέτης του χωριού, Γεώργιος Κουτσονίκας, χρηματοδότησε το 1924 το υδραγωγείο του οικισμού (ένα έργο σημαντικό για τον τόπο) και την τετρακάνουλη βρύση της πλατείας. Προς τιμήν του οι κάτοικοι έφτιαξαν την προτομή του στον περίβολο της εκκλησίας της Παναγίας.

Αφήνοντας πίσω αυτό το έντονα πολιτισμικό και γεωφυσικό περιβάλλον του νερού, συνεχίζουμε το ταξίδι μας για το χωριό Πλάκα. Στο δρόμο συναντούμε το χωριό Σγάρα όπου σταματούμε για να δούμε τον νερόμυλο ιδιοκτησία Χρ. Γραβιά **(N18)** και συνεχίζουμε για το φημισμένο χωριό Πλάκα Ραφταναίων που είναι χτισμένο δίπλα στο ομώνυμο αρχιτεκτονικό μεγαλόурηγμα, το Γεφύρι της Πλάκας **(N19)**. Πρόκειται για το μεγαλύτερο μονότοξο γεφύρι των Βαλκανίων. Χτισμένο το 1866, έχει συνολικό μήκος 61μέτρων, ύψος 21μέτρων, πλάτος στην κορυφή 3,20 μέτρα και κεντρική καμάρα 40 μέτρων. Υπεύθυνος για τη κατασκευή του υπέροχου αρχιτεκτονήματος ήταν ο μάστορας Κώστας Μπέκας από το διπλανό χωριό των Πραμάντων. Οι ντόπιοι του ανέθεσαν αυτό το δύσκολο έργο έπειτα από αρκετές προσπάθειες που είχαν λάβει χώρα για να γεφυρώσουν τις δύο όχθες του ποταμού, οι οποίες ναυάγησαν την τελευταία στιγμή. Ενδιαφέρον έχει ότι το Γεφύρι συγχρηματοδοτήθηκε από τις κοινότητες Μελισσουργών και Πραμάντων, ενώ η απαραίτητη ξυλεία παραχωρήθηκε από τα Άγναντα. Επίσης, το γεφύρι όντας σημαντικός σταθμός, για τον ντόπιο πληθυσμό είναι συνυφασμένο με το πανηγύρι της Παναγίας της Πλάκας ή Μουχουσιώτισσας που συσπείρωνε προσκυνητές από την ευρύτερη περιοχή και κρατούσε οχτώ ολόκληρες μέρες.

Παρόμοιας πολιτισμικής αξίας είναι η κοντινή Ιερά Μονή Πλάκας ή αλλιώς Παναγίας Μουχουσιώτισσας με αιογραφίες που τοποθετούνται το 1680 και ξυλόγλυπτο επίχρυσο τέμπλο.

Διασχίζουμε τον συνοικισμό των Ραφταναίων όπου στις θέσεις Θιάκι και Γκούρα βρίσκουμε ερείπια μόνο, δυστυχώς, παλιών νερόμυλων και συνεχίζουμε για το κοντινό χωριό Αμπελοχώρι που ενώνει τα Τζουμέρκα με τα Κατσανοχώρια. Εδώ, θα συναντήσουμε τον ερειπωμένο νερόμυλο του Κίτσου και μια πέτρινη βρύση χτισμένη το 1930, λίγο πιο έξω από το χωριό, περίπου 200 μέτρα. Για ακόμη μία φορά θα διαπιστώσουμε την λατρεία των ντόπιων προς την Αγία Παρασκευής και τον Άγιο Νικόλαο. Ο Ιερός Ναός Αγίας Παρασκευής **(N20)** ανοικοδομήθηκε το 1876 και αποτελεί ένα ακόμη παράδειγμα της λατρείας των ντόπιων προς την προστάτιδα των νερών. Όπως πάντα το χωριό γιορτάζει στις 26 Ιουλίου με παραδοσιακό πανηγύρι στην πλατεία όπου διαδραματίζεται το καγκελάρι. Ο Ιερός Ναός

Αγίου Νικολάου, προστάτης των θαλασσοπόρων και των ξενιτεμένων, είναι χτισμένος δυτικά του χωριού σε υψόμετρο 1100 μέτρων με μαγευτική θέα.

Επόμενος σταθμός μας είναι το Γεφύρι της Πολιτσάς (**N21**), ακριβώς ανάμεσα στο Αμπελοχώρι και στο Φορτόσι, για το οποίο συνεχίζουμε αφού σταθούμε στο σημείο που περνά ο Άραχθος και που παλιά αποτελούσε τον μακρύ δρόμο των ντόπιων για τα Ιωάννινα. Το Γεφύρι ενώνει τις όχθες του ορμητικού Άραχθου, στην ουσία δηλαδή τα Κατσανοχώρια με τα Τζουμέρκα. Δεν είμαστε ακριβώς σίγουροι σχετικά με το ποιος ή πότε ανέλαβε την κατασκευή του. Γνωρίζουμε ωστόσο ότι συντηρήθηκε το 1874 υπό την ευθύνη του Ιωάννη Λούλη. Είναι μονότοξο με δύο ανακουφιστικά τόξα εκατέρωθεν, με το άνοιγμα του μεγάλου τόξου να φτάνει τα 23, 50 μέτρα και το ύψος του τα 13, 70. Τόσο σημαντική ήταν η ανοικοδόμησή του που αρκεί κανείς να φανταστεί ότι πριν από αυτή, στο σημείο αυτό οι κάτοικοι του Αμπελοχωριού είχαν τοποθετήσει ένα καλάθι με σχοινί για να μεταφέρουν τρόφιμα στην απέναντι όχθη. Το 1932 υπό την επίβλεψη του μάστορα Νίκου Μάντζιου από τους Ραφταναίους το Γεφύρι ανακαινίστηκε ώστε να είναι ακόμη πιο ασφαλές και στέρεο.

Η τελευταία μας στάση πριν την επιστροφή στα Ιωάννινα είναι το χωριό Φορτόσι (όπου υπάρχουν τα τέσσερα πέτρινα πηγάδια) και ο μικρός οικισμός του Πάτερου. Εδώ, εκτός από δύο πέτρινα πηγάδια συναντούμε τον παλιό Ιερό Ναό Αγίας Παρασκευής (**N22**). Μια πολύ παλιά εκκλησία χαρακτηρισμένη ως αρχαίο μνημείο. Χτίστηκε το 1643 και αναστηλώθηκε μέσα στον 19ο αιώνα. Είναι τρίκλιτη τρισυπόσταση βασιλική και αποτελεί έναν κοινό τόπο για τον ντόπιο καθώς στις 26 και 27 Ιουλίου τιμάται η μνήμη της Αγίας με το παραδοσιακό πανηγύρι στην πλατεία του χωριού.

Κλείνοντας την διαδρομή αυτή έχουμε αντιληφθεί και βιώσει εν μέρει τι σήμαινε για τον ντόπιο πληθυσμό η διαχείριση, η εξημέρωση και ωφέλεια του νερού ως προς την καθημερινότητα, τις εμπορικές δραστηριότητες και μετακινήσεις, την οικιακή οικονομία και την οικιακή βιοτεχνία. Μπορούμε να κατανοήσουμε τους λόγους για τους οποίους οι οικισμοί διεκδικούσαν ανέκαθεν τα γεφύρια ή τους νερόμυλους (αυτά τις περισσότερες φορές ήταν χτισμένα σε οριακές ζώνες) με τοπικές διενέξεις και έριδες και γιατί η Αγία Παρασκευή καθαγίαζε τον τόπο και τα νερά του ώστε αυτά να εξασφαλίζουν την διαβίωση στον ορεινό όγκο. Επιστρέφουμε στα Ιωάννινα.

Η πράξη συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης- ΕΤΠΑ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ – ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ – ΗΠΕΙΡΟΥ 2007-2013» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ 2007-2013)

